

SZEMLE

Csapodi Csaba: A „Magyar kódexek” elnevezésű gyűjtemény (K 31—K 114). Bp. 1973. MTA Könyvtára. 133 l. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kéziratárának katalógusai, 5.)

CSAPODI munkája már az ötödik kötet abból a figyelemre méltó sorozatból, amelyet az *MTA Könyvtára Kéziratárának katalógusai* címen ismerünk. Könyvtári katalógusok közzététele mindig megsokszorozza a kutatási kedvet, mivel áttanulmányozásuk és rendszeres használatuk nincsen többé helyhez és időhöz kötve, és a könyvtárhasználat pillanatától kezdve mindenki biztonsággal mozoghat szakterületén. Kézirattári katalógusok publikálása még fokozottabb előnyökkel bír azért, hogy a kézirat forrásanyagok lelőhelyei (elméletben) egyediek, és az ott őrzött anyagok (esetleges másolatváltak ellenére is) megmaradnak raritásoknak. Mindezekből nyilvánvaló, hogy a szakszerűen elkészített kézirattári katalógus felér egy ismeretlen forrásgyűjtemény tudományos értékű feltáráásával, természetesen a katalógus-műfaj határain belül.

CSAPODI Csaba könyve ebbe az igényes kategóriába tartozik: precíz alapossággal írja le anyagát, mindenre kiterjedő, jó felépítésben, mégpedig így: új és régi jelzet, név vagy cím, évszám, nyelviség (magyar stb.), pergamen vagy papír, méret, terjedelem (feltüntetve minden eltérés: téves föliálás, hiányok, kötéshibából eredő sorrendi zavarok, hasáb stb.), az írás ductusa (paleográfiai meghatározás, kezek száma), díszítés (lapszeldíszek és iniciálék is), kötés, újrakötés (ez esetben a restaurátor neve), a készülés helye, a megrendelő vagy egyúttal a possessor megnevezése, a kézirat tüzetes tartalmi leírása (fólió, cím, szövegkezdet, explicit, a tulajdonosok bejegyzései (és az ezekhez fűzött megjegyzések), kiadás, bibliográfia, mikrofilm.

Mondani sem kell, hogy az alaposság itt felbecsülhetetlen érték, mivel az Aka-

démiai Könyvtár Kézirattára az ország egyik leggazdagabb régi magyar gyűjteményét mondhatja magáénak. A szerzőnek tehát a bibliográfiai feltérképezés során számos olyan középkori kódexről, nyelvemlékről, illetve (a kollekcióba bekerült) XVII—XVIII. századi régi magyar irodalmi műről kellett pontos leírást adnia, melyeknek nyelvi tarkasága, másolási és bekötési sajátosságai próbára teszi még a legképzettebb szakembert is, ha nincsen eléggé felvértezve nyelvészeti, történeti, irodalmi, klasszika-filológiai és még ki tudja hányféle speciális szakismerettel, miközben biztos paleográfiai tudással kell olvasnia, megfejtenie, és alapos könyvtári jártassággal bibliografizálnia anyagát.

Elismeréssel mondhatjuk, hogy CSAPODI sohasem hagy cserben megbízhatóság tekintetében, munkája ennyiben kielégíti tehát jogos várakozásunkat. Az már más kérdés és nem is lényegi dolog, hogy néha részletezőbbre, néha pedig szükséztávúbbra sikerül egyes tételek kidolgozása, vagy véletlenül elkerüli figyelmét szövegkiadásra vonatkozó adat. Lásunk mindegyikre egy-egy példát. Következten CSAPODI — de nem a használhatóság rovására —, amikor a K 31. jelzetű (*Besztercei Szójegyzék*) tételnél a *Díszítés*-hez odairja lakonikusan, hogy „19 díszes, tollrajzú iniciálé” (7. l.), ugyanakkor a K 42. (*Czech-kódex*) esetében nem kevesebb, mint 55 fólió-lelőhelyet sorol fel azért, mert ott szintén iniciálék találhatók (20. l.).

A kiadások számbavételekor a K 97. jelzetű kéziratnál (*Petrőczy Kata Szidónia versei*) mind a szerzőnek, mind lektorainak elkerülte figyelmét, hogy a kézirat első kiadója nem HARSÁNYI István és GULYÁS József, hanem JENEI Ferenc. Míg ugyanis JENEI a közkézen forgó szövegahagyomány helyett az újonnan felfedezett eredeti kéziratokból elsőként adott ki 33 darabot *Magyar költők. XVII. század* (Bp. 1956. 307—366.) c. antológiájában, addig HARSÁNYI és GULYÁS a lappangó auto-

gráfok helyett THALY és TOLDY másolatait publikálták 1915-ben az *Irodalomtörténeti Közleményekben*.

Teljesség kedvéért megemlítjük még, hogy a művelődéstörténeti adatokban gazdag, sokféle tanulság levonására alkalmas kéziratkatalógus különféle mutatókkal (possessor-, scriptor- és általános névmutató), jegyzékekkel (rövidítések, konkordanciák), valamint német nyelvű összefoglalóval egészül ki.

V. KOVÁCS SÁNDOR

Kurrens külföldi periodikus kiadványok jegyzéke. Összeáll. BÁNHEGYI Zsolt, BÜKYNÉ HORVÁTH Mária, FEKETE Györgyné, GERZSENYI Istvánné és KOVÁCS Józsefné. Bp. 1973. MTA Könyvtára. 595 l.

A 150 éves jubileumára készülő Akadémiai Könyvtár gazdag gyűjteményének feltárása és a kutatás szolgálatába állítása érdekében az utóbbi években kiváló kötetek és összeállítások egész sorát jelentette meg, amelyek méltán váltották ki a legnagyobb elismerést a bírálók és a használók részéről egyaránt.

A könyvtárba járó kurrens külföldi kiadványokról készített jegyzék azt bizonyítja, hogy az MTA Könyvtárának figyelmét a periodikákról, a tudományos információ legfontosabb eszközeiről nyújtandó tájékoztatás sem kerülte el. Köz-helynek számít már annak megállapítása, hogy a tudományos információk mennyisége mily nagy mértékben növekszik; de ebben a helyzetben még kevésbé általános azoknak az eszközöknek a megvalósítása, melyek az eligazodást és tájékozódást megkönnyítik.

A fentiekén kívül az a körülmény is indokolta a kiadvány elkészítését, hogy az MTA Könyvtára folyóiratállománya összetételében az utóbbi időben jelentős változás történt. Megszűnt 1785 kurrens külföldi folyóirat cseréje, de ezzel egyidejűleg több száz — a könyvtár profiljához közelebb álló — folyóirattal gazdagították a gyűjteményt. Ennek következtében a korábban kiadott periodikajegyzékek nagymértékben elavultak. A mostani — méreteire nézve is kézikönyvszerű jegyzék — a könyvtár teljes kurrens külföldi periodika-címanyagát tartalmazza. Bár a nyomtatott katalógus elsősorban gyakorlati célból készült, mégis használható bizonyos adatok keresésénél is, mert ezeket is tartalmazza. A tájékozódást szolgálja az is, hogy a periodikák betűrendes része mellett, szakszerinti csoportosítás is található.

A 4.695 külföldi folyóirat leírását és összeállítását tartalmazó kiadvány a Magyarországra járó külföldi folyóiratoknak mintegy egyharmadát foglalja magába. A gondos munkával, szép kiállításban készült jegyzék jelentőségét ez a körülmény önmagában is aláhúzza. Az MTA Könyvtárát használó kutatók e kötet által ismét jelentős segítséget kaptak munkájukhoz.

KÓKAY GYÖRGY

A Debreceni Néplap repertóriumai 1944. november 15—1945. április 6. Összeáll. KIRÁLY László és TÓTH Ferencné. Debrecen 1975. KLTE Könyvtára. 101 l. (Tiszántúli Időszaki Kiadványok Repertóriumai I.)

A debreceni KLTE Könyvtára által megindított új bibliográfiai sorozat, a Tiszántúli Időszaki Kiadványok Repertóriumai — amely jelentős folyóiratok, újságok repertóriumainak kiadását vette tervbe — méltán választotta első tagjának a *Debreceni Néplap* hősi korszakának bibliográfiai feltárását. A *Néplap* ugyanis nem csak helyi és nem csak sajtótörténeti jelentőségű újság volt, hanem azáltal, hogy a felszabadult országrészt első napilapjaként jelent meg, történeti jelentőségű orgánummá vált. Repertóriális feltárása így egyszerre ünnepi megemlékezés fel-szabadulásunk 30. évfordulója alkalmából és jelentős eszköz ahhoz is, hogy szolgálatára legyen a történeti kutatásnak. Természetesen tanulságul szolgál egyszerismind a fiatal nemzedéknek is korszakunk születéséről.

A kiadvány PALLÁS Imrénék, a *Néplap* mai utódja, a *Hajdú-Bihari Napló* főszerkesztőjének és Csüry Istvánnak a KLTE igazgatójának bevezetése után, KIRÁLY Lászlónak, a *Néplap* megindulása történetével foglalkozó írását tartalmazza. Ezeket követi a repertóriális rész, amely az újság valamennyi cikkének és közleményének adatait foglalja magába. A teljességre való törekvést az orgánum és a korszak jelentősége egyaránt indokolja. Az áttekintést és a használatot a témák szerinti világos tagolás könnyíti meg. Nagy segítséget jelent a kötet végén található név- és helymutató is.

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtára által megindított sorozat tervei között a továbbiak során is jelentős folyóiratok feltárása szerepel (*Debreceni Szemle, Magyarok, Csokonai Lapok*, stb.). Az első füzet után — melynek összeállításában a Tiszántúli Református Egyház-

kerület Nagykönyvtára munkatársainak és magának a gyűjteménynek is kiemelkedő szerepe volt — érdeklődéssel várjuk a sorozat folytatását.

KÓKAY GYÖRGY

Scheiber Sándor: Folklor és tárgytörténet. I—II. Bp. 1974. 402, 551 l.

A hazai és külföldi tudományos folyóiratok fáradszóró munkatársa SCHEIBER Sándor. Közel négy évtizede jelent meg első írása és azóta több mint ezer és egymillió kisebb-nagyobb publikációban kutatja, feltárja, elemzi az európai kultúra keleti forrásait, a középkori héber irodalom kéziratföredékeiben ránk maradt emlékeit, a magyar irodalom régi és újabb klasszikusait, a magyar-zsidó történetet. E rendkívül széleskörű és eredményekben gazdag kutatói pályának a folklórral és tárgytörténettel foglalkozó anyagát rendezte sajtó alá újabb munkájában.

A szép kiállítású mű első kötete „Folklor” összefoglaló címet viseli. Már az első tanulmányokból kiderül, hogy a szerző egyik legnagyobb érdeme a komplex kutatási módszerek remek alkalmazása. Bibliai történetek korai népmeseelemekkel való kiegészítéséről olvasunk és szinte észrevétel nélkül a Földközi-tenger medencéjének színes, kavargó, de mindig összefüggő és kibontható kapcsolatrendszeréről kapunk új információkat. Lót lányainak incestusa, Babel tornyának építése az ősi katasztrófa-félelem terméke volt, véli a zsidó hagyomány. Ebből merítve nyilatkoznak az egyházatyák és későbbi kommentátoraik. Káin és Ábel áldozati füstjéről szóló legenda — melyet Európa számára BYRON népszerűsített — SCHEIBER kutatásai szerint a XII. századi keresztény illusztrátorok találmánya, változatai azonban ókori gyökerekig nyúlnak vissza. A fakitépő Sámson meséje — amelyről nem tud a Biblia —, de számos képi megfogalmazásban találkozhatunk vele, Jézus ószövetségi preexistenciájának áttekintéses ábrázolása. A bibliai folklóról, annak különféle változatokban való továbbéléséről, helyéről és jelentőségéről SCHEIBER így nyilatkozik: „Vannak emberek, akik hosszú árnyékot vetnek a történelemben... Vannak ilyen könyvek is. A Biblia közéjük sorolandó... Jut belőle az egyetemes folklórra is.” Ez utóbbira tekint a szerző, amikor a középkori karaita meseelemeket mutatja be. A karaiták nagy hatással voltak a XVI. századi antitrinitárius gondolkodókra, akik

nem csak teológiai, de irodalmi elemeket is átvehettek forrásaikból. Juda *Hádasszi* könyve SCHEIBER Sándor fordításában és a hozzáfűzött jegyzetekkel ezért nem csak a folkloristák, hanem az ideológiatörténészek számára is ismeretlen forrásanyagot szolgáltat. Hasonló értékekkel találkozunk a temetésekben használt démonizáló kiáltások szerepének vizsgálatakor, a vallásos arab-zsidó múltjának felderítését végző tanulmányban.

A középkori anyag legjelentősebb darabja, a szerző tudományos munkásságának egyik csúcsa a legrégebb zsidó dallamleírás felfedezése, szerzőjének azonosítása. A norman prozelyta OBADJA, aki a keresztiségben a Johannes nevet viselte, 1102-ben tért át a zsidó vallásra. Pap volt, egyházi műveltségű férfiú, aki Egyiptomba érkezése után a számára ismeretlen zsidó liturgiai zenét neumákban papírra rögzítette. SCHEIBER Sándort e nagy értékű felfedezéséért Obadja szülővárosa, az olaszországi Oppido aranyéremmel tüntette ki.

A keleti és európai középkorból a magyar reneszánszba vezető olvasóját egy 1511-ben, Budán feljegyzett ünnepi szokás keleti múltját tárgyaló tanulmány. Ezt követően néhány magyar szóértelmezés kapcsán közelebbről is megismerkedhetünk a könyv borítóján látható héber kódexlappal és annak bájos illusztrációjával: a létrán felfelé igyekvő kis számmárral. Lényegében a szóértelmezések közé tartozik az utóbbi években ismét népszerűvé vált Bar-Kochba játék nevének és történetének elválasztása. SCHEIBER megállapította, hogy a játéknak semmi köze sincs az ókori zsidó szabadsághőshöz. A játék és elnevezése Budapesten született.

A magyar tudománytörténet egyik adóságát törleszti a szerző a „Folklor” kötet zárótanulmányaiban. Tisztelettel adózik egykori mestere, a keleti mese jeles kutatójának, HELLER Bernátnak emléke előtt. Rövid életrajzzal és műveinek tudományos értékelésével járul hozzá HELLER helyének kijelöléséhez a magyar tudományban. Rávilágít Lów Immánuelnek, a nemzetközi tudományos élet egykori vezéralakjának néprajzi jellegű munkáira. Két kisebb dolgozat KOHLBACH Bertalan-nal és PREIFFER Izsákkal foglalkozik.

A második kötet „Tárgytörténet”. Az összefoglaló cím mögötti tanulmányok azonban sokkal többet rejtenek. A magyar művelődés- és irodalomtörténet tárgykörébe tartozó dolgozatait sorakoztatta fel itt a szerző. SCHEIBER BORNEMISZATANULMÁNYAI két szempontból is jelentősök. Egyrészt remek filológiai érzékkel

bizonyítja, hogy a nagy magyar reneszánsz szerzőhöz latin közvetítőkön keresztül eljutottak az ókori héber mesekincs elemei. Meggyőzően bizonyítja, hogy PLINIUS, LACTANTIUS, CASSANIUS stb. és a középkori olasz moralisták is hatottak rá. Másrészt felhívja a figyelmet, hogy a korábban már ismert források, mint MELANCHTON, LUTHER művei további párhuzamokat rejtenek, melyeket a BORNEMISZA-kutatók még nem merítettek ki.

E sorok írója nem tagadhatja, hogy különös örömmel látta viszont a szombatos énekek postbiblikus héber vonatkozásait tárgyaló tanulmányt. Ennek útnutató értékét kihangsúlyozandó idézzük SCHEIBER Sándor megállapítását: „az ág-gádá, háláchá és liturgia nagyobb méretű hatása aligha található a világirodalomban másutt, mint éppen a szombatos énekekben.” A magyar reneszánszból néhány kisebb dolgozat vezet át XIX–XX. századi klasszikusainkhoz. Az egyikben PÁPAI PÁRIZ Ferenc *Dictionary*jának címlapképét C. SCHREVELIUS 1661-ben Leydenben megjelent görög-latin szótárának címlapjával azonosítja. Két további írás HERMÁNYI DIENES József *Talmudkompendium*ának példánytörténetével és egyik meséjének forrásával foglalkozik.

GARAY János *Vásárfa* című versének tárgytörténete egyben az írott betű hordozta gondolatok megbeszülésének története. SCHEIBER PHAEDRUS-ig nyomozza e motívum múltját. PETŐFI cigányadomájának forrása egy 1841-es pesti kalendáriumból került elő. És ezzel már elérkeztünk ARANY Jánoshoz, akinek értelmezéséhez, életrajzához megírásához számos adalékkal járult hozzá SCHEIBER Sándor. ARANY ifjúkori ponyva – olvasmányaihoz kapunk újabb kiegészítéseket, a költő kifejezéseinek, anekdotáinak háttérét világítja meg egy-egy kisebb dolgozat. A kötet legterjedelmesebb írásai MIKSZÁTH és a keleti folklór kapcsolatát bemutató tanulmány, majd az ezt követő tárgytörténeti elemzések. SCHEIBER számos világirodalmi párhuzam felvonulatásával igazolja a „nagy mesélő” tájékozottságát, széleskörű érdeklődését. Ez egyúttal bevilágít az írói alkotóműhely titkaiba is. Iránytűt ad az érdeklődő kezébe, amely a motívumok eredeti forrásától az író zsenijén átszűrt, megújított változatig vezet. A Kiss József-tanulmányok központi problémája a költő zsidó reminiscenciáinak felderítése. Meggyőző az a végkövetkeztetés, miszerint Kiss ifjúkorában és élete alkonyán legértelmezesebb ezek a hatások. Remek filológiai teljesítmény ADY *A nagy cethal* c. költeményének képzettörténeti feldolgozása. Az élő óriás hal hátán megtelepedő

emberek története már a középkori arab irodalomban is megjelenik. JUHÁSZ Gyula verseiben felbukkanó bibliai képekkel egy rövid dolgozat foglalkozik. JÓZSEF Attila istenes verseinek tárgytörténeti háttérét és a népdallal való kapcsolatát két írásból ismerhetjük meg. Érdekes bibliográfiai kísérletet végez SCHEIBER Sándor a második kötet befejezéséért. *A Biblia a magyar irodalomban 1945–1973* címmel egy készülő feldolgozás anyaggyűjtését teszi közzé. Ez tartalmazza a megjelölt évkörben kiadott bibliai tárgyú vagy vonatkozású szépirodalmi alkotások jegyzékét. A bibliai könyvek sorrendjébe állított 185 tétel igazolja, hogy az újabb magyar irodalom bibliaérdeklődése nem marad el elődeitől.

A Folklór és tárgytörténet nemcsak gondosan szerkesztett tudományos mű, hanem mindvégig izgalmas intellektuális élményt nyújtó alkotás. A tudós szerző a filológiai aprómunkákat és nagyobb lélegzetű tanulmányokat egységes egészzé fűzte össze, megsokszorozva ezzel az eredetileg egymástól függetlenül megjelent írások értékét.

A munkát SCHEIBER Sándor irodalmi munkásságának bibliográfiája zárja, e sorok írójának összeállításában. A kötetekben való tájékozódást a dolgozatok eredeti lelőhelyének jegyzéke, KATONA Ferenc pontos névmutatója, a képek listája segíti. A mű a Memorial Foundation for Jewish Culture anyagi támogatásával jelent meg.

DÁN RÓBERT

Locke, John: Levél a vallási türelemről. Előszó. R. Klibansky. Bev.: Mátrai László. Bp. 1973. 131 l. (Filozófiai Írók Tára. U. F. XXXIV.)

Az elmúlt években fellendülő hazai ideológiatörténeti kutatás értékes alapszöveggel gazdagodott az *Epistola de Tolerantia* latin-magyar kétnyelvű szövegkiadásával. Az angol John LOCKE Hollandiában 1685–1686 telén remonstráns környezetben írta ezt a művét, amelyben az erasmusi humanista hagyományokból kifejlődött, a gazdag holland polgárság ideológiájává vált viszonylagos vallási türelem elvi és gyakorlati tételeit fogalmazta meg. LOCKE gondolatrendszerének centrumában a feudális kiváltságokat lerázó, de saját érdekszféráját gondosan körülhatároló új polgári társadalom ideái állnak. Felismeri, hogy az állam és az egyházak ügyei nem azonos minőségűek, ezért egymástól távol kell tartaniuk ma-

gukat. Míg az állam minden polgárának jólétével, földi érdekeivel megbízott tesület, az egyházak a szabad akaratukból azonos vallást magukénak valló emberek gyülekezete, tehát az üdvözülés körébe vágó, földöntúli dolgok tartoznak rájuk. Mindebből következik, hogyha az állam bármelyik egyházat üldözi, nem tesz eleget feladatának. Az egyházak viszont nem zavarhatják meg az állam rendjét azzal, hogy egymás híveit üldözik, maguknak vagy képviselőiknek másoknál nagyobb jogokat követelnek. LOCKE alapos fejtegetésben bizonyítja igazságát és arra is van gondja, hogy az állam érdekében bizonyos csoportokat kizárjon az általános vallási türelem védelméből. Ezek közé tartoznak azok, akik olyan dogmákat vallanak, melyek ellenkeznek a társadalommal és a jó erkölcsökkel. Azok, akik maguknak a polgári ügyekben másoknál nagyobb hatalmat igényelnek. Azok, akik olyan egyházhhoz tartoznak, amelyben mindenki ipso facto idegen állam engedelmessége alá esik. Azok, akik tagadják isten létét. Ezek a különféle szempontokból bizonytalan körvonalú megszorítások csökkentik ugyan LOCKE nézeteinek értékét, mindezek ellenére az *Epistola* fontos állomást jelent a feudális és maradványai ellen küzdő polgári ideológia fejlődéstörténetében.

A kötet előszavában Raymond KLIBANSKY LOCKE e munkájának filológiai és kiadástörténeti háttérével foglalkozik, itt-ott érintve az ideológiatörténeti problémákat is. A McGill University professzora számos kisebb új eredménnyel, megállapítással és bibliográfiai novummal segíti a LOCKE-kutatást. Tanulmányának jegyzetapparátusa további vizsgálódásokhoz nyújt biztos alapot.

MÁTRAI László bevezetőjében összefoglalja a vallási türelem hazai történetét. Megállapítja, hogy a magyar erasmisták, közöttük is elsősorban DUDITH András, felismerik a gondolatszabadság jelentőségét és maguk is híveivé szegődtek. Kiemeli a XVI. század végi Erdély szerepét a tolerancia egyetemes európai története szempontjából. JÁNOS ZSIGMOND fejedelemnek az 1568. évi tordai zsinaton elhangzott kijelentése, miszerint „a hit a lelkiismeret dolga, erőszakkal semmire sem vitétik” korszakos jelentőségű a vallási nézeteltéréseket maglyával és kópáddal honoráló korban. Rámutat, hogy a XVIII. század végén kibontakozó felvilágosodás is érintette a vallási türelem kérdését. E rövid és értékes áttekintés párhuzamokat keres az európai ideológiatörténet állomásaihoz és egyúttal számos újabb kutatási területre hívja fel a figyelmet.

A Levél a vallási türelemről HALASY-NAGY JÓZSEF fordításában, Gece Gusztáv szerkesztésében, az UNESCO támogatásával, a Nemzetközi Filozófiai Intézet kiadványsorozatában jelent meg.

DÁN RÓBERT

Barnett, R. D.: Catalogue of the Permanent and Loan Collections of the Jewish Museum London. London—New York 1974. Harvey Miller—New York Graphic Society, XXVI, 414 l.

A gyönyörű kiállítású, pompásan illusztrált, számos színes képpel díszített mű a londoni Jewish Museum katalógusa. A Múzeumnak 1932-ben vetette meg alapját a Franklin-család magángyűjteménye, amely 1967-ig mint letét szerepelt s ez évben eladásra került. Kb. 1000 darabból áll.

Folyóiratunkat a kéziratok és könyvek fejezete érdekelheti (116—129.). Ennek tudós feldolgozója A. SCHISCHA, a magyar származású, kiváló bibliográfus és könyvgyűjtő, számos fontos könyvészeti és történelmi tanulmány szerzője.

A nyomtatott művek közül hadd emeljük ki a Prágában 1505-ben, vagy 1515-ben nyomott imakönyvet (No. 622.). Eddig egyetlen példánya volt ismeretes az oxfordi Bodleianában, de a múzeumi darab még a *Szár hajjichud ve-hákkávod* és a *Jigdál* szövegét is hozza.

No. 631. Reading of the Shema. Illusztrált kézirat. Reánk való hivatkozással a Nikolsburgban működött Samuel DREZNITZ munkájának tartják. 1752 előtt készült. A könyvecske három generáción át a bécsi Sinzheimek tulajdonában volt. A bibliográfiához hadd pótoljuk: *Two Newly Found Works of Samuel Drenitz*. SBB. IX. 1969. 33—40; *Grace After Meals*. Ed. R. EDELMANN. Copenhagen 1969; SCHETTER, *Művészettörténeti Értesítő*. XVIII. 1969. 233.

No. 632. Haggadah. A köpcsényi Chájjim b. Áser Ansel munkája 1769-ből. Koppl b. Mendel Oppert Pozsonyban jiddis nyelven két jegyzetet írt bele az 1848-as zsidóüldözésekről Pozsonyban és Szombathelyen.

A másoló munkásságához a katalógusban feltüntetett újabb irodalom: A. A. Barb-Festschrift. Eisenstadt 1966. 515—521; *Gedenkbuch der untergegangenen Judengemeinden des Burgenlandes*. Tel-Aviv 1970. 121—122; *Judaica Bohemiae*. VI. 1970. 70; *Zeitschrift für die Geschichte der Juden*. VIII. 1971. 51—56. Egy 1782-

ben másolt Haggadáját most adta ki facsimilében T. PRESCHEL: *The Kittsee Haggadah*. New York 1975. További — eddig ismeretlen — munkáiról készülő tanulmányomban kívánok beszámolni. Jelenleg 27 darabot sikerült felkutatnunk.

No. 634. Jonathan Eybeschütz homiliái. Tanítványa, a magyarországi Ábrahám Ofen másolta 1752-ben. A szerző Altona—Hamburg — Wandsbeek főrbíja volt, aki körül éles vallási harcok dúltak.

A szép könyv kitűnő fejezetéért hálásak vagyunk hazánkfiának, három és fél évtizede benső barátomnak.

SCHEIBER SÁNDOR

Dokoupil, Vladislav: Počátky brněnského knižtisku. Prvotisky. Brno 1974. Universitní knihovna, Archiv města Brna, Musejní spolek. 128 l. + 32 t.

Vladislav DOKOUPIL, a brnói Egyetemi Könyvtár régi könyvértékeinek rendkívüli szorgalmú és nagy tudású gondozója már eddig is nagyon sokat tett a morvaországi könyvtörténet felkutatására. Az általa irányított és kezelt több történelmi gyűjtemény kéziratának, ősnymtatványainak és 16. századi kiadványainak lankadatlan ütemben történeti publikálása mellett (vö. *MKsz* 1971. 381–383.) sort kerít magának ahhoz is, hogy a helyi könyvtár- és nyomdatörténetben is elhelyezkedjen. Ennek során készült el a közelmúltban a morvaországi kolostori könyvtárak történetét példamutató rendszerességgel és világos korszerűben ismertető testes kötete (*Dějiny moravských klášterních knihoven*. Brno 1972, 380 l. + 32 t.). Legújabbán pedig az alábbiakban ismertetésre kerülő könyvben a 15. századi brnói nyomda történetét foglalta össze.

Erre a munkára különösen azért volt szükség, mert a témát korábban tárgyaló munkák sorra elavultak, mindenképp előtt éppen DOKOUPILnak a fentiekben érintett, több évtizedes munkája következtében. Most azután ezek birtokában a korábbi áttekintésekhez képest jóval szélesebb bázisról és összehasonlíthatatlanul korszerűbb módszerrel fejthette és fejtette is ki a 15. századi brnói nyomdászatra vonatkozó mai teljes ismeretanyagot. A fejlődést e téren jól szemlélteti, hogy a legutóbb, 1930-ban készült összefoglalás mindössze nyolc brnói ősnymtatványról tudott. Az ötvenes évek második felében előbb a lengyel A. KAWECKA-GRYCZOWA, majd e sorok írója három-három korábban ismeretlen ilyen kiad-

ványt publikált. A legfőbb eredményhez azonban természetesen DOKOUPIL módszeres kutatása vezetett a morva könyvtárakban és levéltárakban. Ennek köszönhető, hogy így most már nem kevesebb, mint 22 különböző 15. századi brnói nyomtatványról számolhatott be.

Az 1486-ban alapított brnói sajtó időrendben — Plzen (1479) és Vimperk (1484) után — a harmadik volt cseh és morva földön. Bennünket, magyarokat több szempontból is sok kapcsolat fűz ehhez már csak azért is, mert ekkoriban Morvaország MÁTYÁS király birodalmához tartozott. Egyes, bár nem bizonyított vélemények (pl. FITZ József) szerint a nyomda létrejöttében Johannes FILIPECNEK, az olomouci érsekség adminisztrátorának is szerepe volt, aki ezt megelőzően mint MÁTYÁS király egyik kedvelt embere Váradon volt püspök. Akárhogy is történt, a város és az időpont megválasztása igen jó volt, hiszen ekkor a környező országok közül sem Ausztriában, sem nálunk, sem Lengyelországban, sem Sziléziában nem működött könyvsajtó.

A legelső, 1486. október 7-én befejezett *Agenda Olomucensis* után a következő datált kiadvány, THURÓCZY János műve a magyarok történetéről 1488. március 20-án látott napvilágot. Ez különben a műhelynek 42 fametszet felhasználásával a leggazdagabban illusztrált műve. Ezen kívül csupán még egyetlen további, napra pontosan keltezett brnói ősnymtatvány van, ez pedig a *Missale Strigoniense* 1491. november 21-ről, ahol a két nyomdász neve először tűnt fel: „per... Conradum Stahel et Matheum Preinlin impressores Venetos...”. E két magyar vonatkozású nyomtatvány, amely terjedelemben messze kimagaslík e sajtó kiadványai közül, abban is eltér a többitől, hogy egy 1488. évi jogi művel együtt csak ezekből ismeretes ötnél több, máig fennmaradt példány. Legyen tehát ennyi is elég a műhely magyar szempontból figyelemreméltó jelentőségének alátámasztására.

Az említett két mester tehát velencei nyomdásznak nevezte magát. Ezt megelőzően azonban STAHEL már 1482-ben Passauban dolgozott, és csak 1484-ben — éppen egy *Breviarium Olomucense* kólofonijában — tűnt fel a neve Velencében, két, az erdélyi Barcaságból származó nyomdász, Andreas CORVUS BURCENSIS és Martinus BURCENSIS DE CZEIDINO társaságában. Talán ez a három férfi, amint azt a gazdag kombinálókészségi FITZ feltételezte, vagy STAHEL egyedül alapította a brnói nyomdát 1486-ban. STAHEL neve még egy 1495 körüli és egy 1499. évvel keltezett kiadványon található. Közben azonban

1492 és 1495 között a nyomda tevékenysége valószínűleg szünetelt. Ennek több oka is lehettek. Ekkoriban változott meg a politikai helyzet, hiszen MÁTYÁS király halála után JAGELÓ ULÁSLÓ alatt Morvaország ismét egyesült Csehországgal, bár az uralkodót egyben magyar királlyá is választották, majd FILIPEC lemondott mint a morvaországi ersekség adminisztrátora. Éppen 1492-ben kezdte el igen élénk tevékenységét a komoly konkurrensnek számító bécsi Winterburger-műhely. 1495-től STAHEL újra megpróbálkozott, és 1499-ig dolgozott is Brnóban. Ezt követően sem az itteni nyomdáról, sem az ő személyéről több hír már nincs. 1491-ben említett társa, PREINLEIN részben STAHEL felszerelésével — feltehetően az új érsek, THURZÓ Szaniszló, a neves humanista és mecénás hírére — még 1499-ben annak székhelyén, Olomoucban tűnt fel.

A megszakítással 1486 és 1499 eleje között tevékenykedett brnói nyomda történetét DOKOUPIL a legnagyobb hozzáértéssel és példamutató módszerességgel tárta fel. Ennek során áttekintette és kiértékelte a korábbi szakirodalomnak a témába vágó teljes anyagát. Különös figyelmet szentelt éppen a politikai összefüggés miatt a 15. századi magyarországi nyomdásztnak is a legújabb kutatási eredmények felhasználásával. A brnói műhely termékeinek részletes tartalmi értékelése után könyvében a legterjedelmesebb rész a nyomda felszerelésével foglalkozik. Miután levéltári adatok — akárcsak a korabeli hazai officinák esetében — egyetlen sornyi sem maradt fenn, a felszerelés részletei kizárólag a kiadványoknak igen elmélyedt, rendkívül fáradságos aprómunkával és nagy hozzáértéssel történt kutatása segítségével voltak kielemezhetők. Behatóan vizsgálta a betűkészletet, amely nyilvánvalóan velencei eredetű és mindenek előtt liturgikus művek előállítására volt alkalmas. A két leginkább használt betűtípus azonos méretű törzsre volt öntve, ami lehetőséget biztosított a szedő számára az esetleg elfogyott betűk pótlására a másik típusból. Ebből Dokoupil egyes esetekben kikövetkeztette a kiöntött betűk számát: a nagyobb fokozatú típusból több mint 860 „a”, 850 „e”, 380 „m”, 210 „v” stb. Bravúros kutatómunka eredménye ez!

De nem csupán az öntött betűket, de a könyvdíszeket (pl. nem kevesebb, mint 12 iniciálcsoportot) is gondosan rendszerezte. Megvizsgálta a nyomtatáshoz használt papír vízjelét, a kiadványok formátumát, az ívjeleket, a lapok nyomdai elrendezését és méretét (beleértve a

hasábok és sorok számát is), a pirosnyomás használatát, a címlapot, ill. kolofont, a nyomdai kapacitást, a személyzet létszámát és a kiadványok árát is. Ahol a téma érdemi kiértékeléséhez kevés volt a rendelkezésre álló adat (pl. árak), ott az időben és térben legközelebb álló analógiák segítségével tette teljessé Dokoupil a képet.

A 22 kiadvány leírása és részletes nyomdatörténeti elemzése is mintaszerű, akárcsak az ezek leglényegesebb adatait tartalmazó és jó áttekintést nyújtó táblázat. A német nyelvű kivonat legalább összefoglaló formában ad lehetőséget a cseh nyelvet nem értők számára e kitűnő mű megismerésére. A jegyzetek, a források felsorolása és a gondos mutató biztosítja a kötet tudományos hitelét, ill. jó használhatóságát. Külön kell kiemelni a kiadványt záró 32 lap terjedelmű és jó kivitelezésű illusztrációt, amelyen a nyomda betűkészletének jelentős része is rekonstruálást nyert. Példamutató a reprodukciók és az eredeti közötti méretarány (1:1, 1:1.5 és 1:2), ill. az eredeti tükörméret feltüntetése.

Mindent összefoglalva, csakis a legnagyobb elismerés hangján üdvözölhetjük Dokoupil e művét, amelyben mintaszerűen tárta fel a magyarok számára is fontos 15. századi brnói nyomda történetét.

Éppen magyar vonatkozása miatt érdemes külön is foglalkozni Dokoupil problémájával az esztergomi misekönyv kánonját illetően. Az ebben található nagyméretű betűtípus, továbbá a fametszetes díszek egyetlen más brnói kiadványban sem találhatók meg. Dokoupil ugyan mint e műhely 3. betűtípusát több helyen is regisztrálta (82., 106. l.), akárcsak a kánon szövegét kezdő, szép, fametszetes T-betűt (57. l.), mégis miután a kánonhoz használt teljes nyomdai készlet fellelhető az augsburgi Erhard RATDOLTNÁL, úgy gondolta, hogy a misekönyvnek ezt a füzetét nem Brnóban, hanem Augsburgban nyomtatták (114. l.). Ezzel felújította Karl SCHOTTENLOHER korábbi feltételezését (*Die liturgischen Druckwerke Erhard Rattdolts aus Augsburg 1485–1522*. Mainz 1922, XII. l.).

HUBAY Ilona azonban, amint ezt DOKOUPIL is tudja, korábban kimutatta, hogy a betűtípus mérete Brnóban (184 mm húsz soronként) RATDOLTNak Velencében, vagyis 1487 előtt használtával és nem a későbbi augsburgival egyezik, amikor ez már valamivel kisebb (180 mm.) volt. A RATDOLT-féle kánon metszete ebben az 1491. november 21-én készült esztergomi misekönyvben még azonos az

1491. szeptember 16-án, Augsburgban készült augsburgi missalában levővel, míg az 1492. március 17-én megjelent freisingi misekönyvben a keresztfa INRI felirata hiányzik. A dúcnak ez a sérülése talán éppen a Brnóba történt kölesönzése során keletkezhetett. Végül HUBAY az esztergomi misekönyv kánonjának papírjában látható vízjeleket a kötet többi részében is megtalálta (*Missalia Hungarica*. Bp. 1938. 14–15.) A meggyőző érvek egész sora alapján bizonyosra vehető, hogy a kánont tartalmazó nyolc levélből álló füzetet is Brnóban nyomtatták. A betűtípus még Velencéből juthatott ide, de rendkívül nagy mérete miatt más brnói kiadványban nem került felhasználásra. A kánonban alkalmazott nyomdai készlet kétségtelenül RATPOLTtól származott. Az ő és a brnói műhely közötti szoros kapcsolatokat különben a *Thuróczy-krónika* két, 1488. évi kiadása is jól bizonyítja (vö. *Gutenberg Jahrbuch* 1962. 390–399, HUBAY Iona).

DOKOPIILnak csupán két hártýára nyomtatott levél állott a brnói kiadású esztergomi misekönyvből eredetiben rendelkezésére, így következtetések a papír alapján nem volt lehetősége levonni. Az öt ismert példány (Bp., OSzK — Bp. Szabó E. — Esztergom, érseki (2 pld.) — Wien, ÖNB) papírjában látható vízjelek nem csupán mindenben megerősítik HUBAY állítását, de azok segítségével ez még tovább is finomítható. A hét főcsoportba tartozó vízjelek előfordulásából rekonstruálható a *Missale Strigoniense* füzetekinek nyomtatási sorrendje is. A kis körben levő mérleg használata az „o” füzettel megszűnik, eszerint az „a—z + A—M” ívjelű főrész előtti „fl” és „gl” jelzésű ívekkel kezdtek el a könyvnyomtatását. A kötet legelején álló, ívjelzés nélküli füzet papírjában az a koronával díszített ökörféj látható, amely különben csak a főrész utolsó két „L—M” ívjelű füzetében fordul elő. Hasonló a helyzet a kánonnal, amelynek gót koronás és magas keresztrel díszített hegyesúcsos ívjelű papírjával azonos, ill. hasonló a kötet végén álló „E—M”, ill. az utolsó „M” füzetben látható. Ezek alapján joggal feltehető, hogy a kalendáriumot tartalmazó első füzetet és a problematikus kánont Brnóban utoljára nyomtatták, vagyis az 1491. november 21-én datált kolofont követően.

BORSA GEDEON

Wernher, Juraj: O podivu hodných vodách Uhorska. Osveťa (Turócszentmárton), 1974. 88 l. (Az 1556-os latin kiadás szövegét fordította JÁN KOŠECKÝ. Szakmai sajtó alá rendező és a jegyzeteket írta: Augustín REBRO. A fordítást ellenőrizte: Juraj ČHOVAN.)

A nyomdai és könyvkötészeti szempontból egyaránt izlésesen elkészített könyvecske WERNHER György *De admirandis Hungariae aquis hypnometation* c. művének 1556-os Bázselben megjelent kiadása alapján történt szlovák nyelvű fordítása. (Az I. kiadás ugyanott jelent meg 1549-ben, majd követte az 1551-es bécsi.) A viszonylag nagy példányszám (4300) és az olcsó ár bizonyára nagy elterjedést biztosít majd e könyvnek mind a történelem, mind különlegesen a balneológia története iránt érdeklődők körében, mégpedig a facsimilében közölt latin szöveg alapján külföldön is. (A facsimile-lapok esetében azonban jobb lett volna — az olvashatóság érdekében — fekete színű betűket használni.) Mindez talán indokoltá teszi, hogy e munkával alaposabban foglalkozzunk.

A fordítás olvasmányos, a többsoros latin körmondatokat ügyesen érthetően oldja fel. Kifogásolnom kell azonban — tudománytörténeti publikációról lévén szó — a szabatos hűség hiányát. Legyen szabad erre az alábbiakban — a teljesség igénye nélkül — részletesebben kitérnem.

A latin szöveg 178. lapjának* utolsó 2 sorában olvasható: „Est vero plane mirabilis diversarum, nec unius linguae per universam Hungariam gentium mistura...” (A lapszám ilyen nagy, mert WERNHER művét később kolligátumként adták ki HERBERSTEIN Zsigmond báró *Rerum Moschovitarum Commentarii* c. művéhez. Egyébként WERNHER György, sárosi várkapitány a hypnometation-ját éppen HERBERSTEIN felkérésére írta. A latin szöveget itt is, a továbbiakban is a rövidítések feloldásával, az „u” és „v” megkülönböztetésével nyújtom.) S íme, a fordítás: „Figyelemre méltó az a tény, hogy Magyarországon a nemzeteknek ilyen tarkasága mellett nem állapodott meg közös nyelv.” (= „...sa pri takej pestrosti národov neustállil jeden spoločný jazyk.”) E sorok írója 1962 decemberében magyarra fordította WERNHER munkáját (a fordítást ERDŐSI Laura mutatta be a *Communications ex Bibl. Hist. Med. Hung.*

* Az eredeti mű — kolligátum! — saját lapszámozása.

29. sz. (: 1963 :) 105. sk.), s abban e mondatot így fordította: „Az egész Magyarországon csodálatos a különféle, nem is egynyelvű nemzetiségeknek a keveredése”. De talán ennél is helyesebb lenne a következő fordítás: Egészen csodálatos, hogyan keverednek az egész Magyarországon a különféle, nem is egynyelvű nemzetek. Am akárhogyan fordítsa is valaki, világos, hogy nem az a figyelemre méltó, hogy annyi nemzetnek nincs közös nyelve. Hanem az, hogy a XVI. századi Magyarországon annyiféle, különböző nyelvű nemzet keveréke élt.

A 179. lapon a vármegyék fogalmát magyarázva WERNHER utal a CÍCERO műveiben található „dioecesis” szóra, melyről megjegyzi: „quod nominis Episcopi in appellatione suarum iurisdictionum, quanquam nunc vulgo corrupte, usurpant”. A fordító itt (37. l.) egyszerűen figyelmen kívül hagyta a quanquam-mal kezdődő közbeszúrt mellékmondatot. A következő mondat értelmét („Earum vero partium praefecti vocantur Hungaris Comitibus”) nem adja meg szabatosan e fordítás: „Nálunk, Magyarországon az egyes területrészek igazgatóit...” stb.

Ugyanezen a lapon merőben téves a Budával foglalkozó első mondatot mindjárt úgy fordítani, mintha már ebben a budai hőforrásokról lenne szó (38. l.). Az „urbs” főnévvel egyeztetett „regia” melléknév ui. nem a forrásokra vonatkozik, hanem Buda városára, amelyet méltán tartottak Magyarországot királyai királynak (székvárosnak) a hely fekvése, alkalmas és kellemes volta miatt. Rátérve magukra a hőforrásokra, ezek nem a lelőhelyük szerint különböznek oly nagyon egymástól („...sa podla miesta svojho výskytu od seba veľmi odlišujú”; 38. l.), hanem „nagyobb a különbség közöttük, mint előfordulásuk helyei között” (= „inter quas differentia maior est, quam pro loci discrimine”; 179. l.), vagy: mint a hely távolsága. A felhívási források közül az egyik csoportot királynak hívták, a másikat „hospitales”-nak. Nagyon szolgál ezt „vendégi”-nek („Hostovské”) fordítani, s közben elhagyni a jelzős mellékmondatot („a vicino ptochodochio dictae fuere”), amelyből pedig kiderül, hogy szegényházi, kórházi vagy még inkább „ispotályi” (szlovákul: „špitálske”) források csoportról van szó. E kifejezés megfelel a történelmi körülményeknek is. (Vö. *Budapest Lexikon* Bp. 1973. 216. l.)

Ugyancsak a helytörténeti háttér (Gül Baba türbéje) elhanyagolása okozhatta a MEHMED pasával kapcsolatos részben ezt a majdnem érthetetlen fordítást: „A felhívéknél a szomszédos dombon... szen-

télyt építtetett, s ezt a szentélyt, valamint az egész helyet a saját személyisége emlékének szentelte.” (39. l.) A latin szöveg (180. l.) itt így szól: „Sacello etiam apud superiores”, ti. thermas, „in colle vicino... posito, consecravit locum memoriae cuiusdam eius ordinis...” Ez az *ordo* a der-visekre vonatkozik, akiknek számára — az előző mondat tanúsága szerint — Mehmed pasa otthonokat, mintegy rendházakat építtetett. A szentélyt tehát, valamint az egész helyet a rend egyik tagja (egy der-vis) emlékének szentelte.

A törökök éppen nem tartják a vizet Isten „kivételese ajándékának” (= „výnimočný dar”), hanem kiváló ajándékának (= „praecipuum munus”; vö. 180., ill. 40. l.). A víz szertartásos használata náluk „nem csupán a testi szenny lemosására, hanem a bűnök engesztelésére is” szolgál. (Elerőtlenedik e szembeállítás, ha a megfelelő latin mondatot — „lavationes, quibus... non modo ad sordes corporis abluendas, sed ad scelerum quoque expiationes uti consueverunt” — KOŠECKÝ-vel így fordítjuk: „...hogy lemosás magukról nemcsak a szennyet, hanem minden rossz cselekedetüket is”. Ld. 180., ill. 40. l.)

Nem hiába derítették ki az irodalomtörténészek, hogy a humanista írók a görög-római kor alkotásaiból merítették ihletet. Nem kivétele e szabálynak a XVI. századi Magyarországon író WERNHER György sem, amikor a mohamedán fürdési és mosakodási szokások leírásánál nem hagyja megemlítetlenül az antik párhuzamokat. Merkúr isten vízével hintették meg az emberek egymást, hogy általa megtisztuljanak a bűneiktől. „Sic Orestem a sanguine matris expiatum esse, memorat Pausanias in Corinthiacis, cum illum nemo lare suo et hospitio dignaretur” — olvashatjuk a latin szöveg 180–181. lapján. Ha fordítónk megnézte volna az *Ókori Lexikon* II. kötetének 388. lapján a *Pausanias* címszót, nem keverte volna össze annak „*Corinthiaca*” c. művét Korintosz kikötővárossal ilyenképpen: „Pausanias megemlíti, hogy így szabadult meg a saját anyja kiontott véréért való vétkétől Orestes. Amíg ez meg nem történt, senki sem adta meg neki Korintoszban a vendéglátás tisztességét lares-ai mellett.” (Ld. 40. l. utolsó bek.) Az ilyen magatartásnak nem az volt az alapja, hogy „a szokások ritus és kérések előadása alapján igyekeztek elhárítani magukról a gonosztettek borzalmát” (41. l. első bek.), hanem az „az elődöktől átvett igen régi szokás, hogy mindenki kerülte érintkezésben is, beszélgetésben is azokat, akiket szörnyű bűnök terheltek” (= „...exem-

plum ritus vetustissimi, accepti a patribus, quo rei atrocium criminum a consuetudine omnium et colloquio arcebantur"; 181. l.).

Nemcsak WERNHER szövegezésével, de a mohamedán vallási felfogással sem egyezik az a fordítás, amely szerint a közfürdők alapítása és építése „nemcsak a dícsőségükre szolgál, amíg élnek, hanem hogy a haláluk után is a tiszteletükre szolgál”. (Ld. 41. l. negyedik bek.) Mert nemcsak magukról az alapítókról vagy fenntartókról van itt szó. A törököknek ui. „az a véleményük, hogy az ilyesmi”, ti. a nyilvános fürdők létesítése és alapítása, „nemcsak az élők számára dícsőség, hanem a halottaknak is üdvös”, így, általánosságban. (Ld. a 181. l. — „nec id tantum viventibus gloriosum esse, sed etiam vita functis salutare putant” —, és vö. a középkorban szokásos „Seelenbad” intézményét.)

SZULEJMÁN szultán fürdőépítkezéseivel kapcsolatban WERNHER szerint nemcsak a kalocsai érsek palotájának a szobrai vették igénybe a törökök, hanem magát az épületet (41. l. — 181. l.). E fürdőbe a vizet földalatti csatornának kellett a Dunából (nyilván a forró hévíz hűtésére) átmenelni, amint ez megfelelt Buda magas Duna-partjának. (Tehát nemcsak egyszerűen Budának a közvetlen Duna melletti fekvése miatt. Ld. id. h.) Végül hadd említsek meg még egy művészettörténeti pontatlanságot ugyanott. E fürdő belső díszítését a fordítás szerint azok a márványszobrok alkották többek között, amelyek azelőtt templomokban voltak. „E

szobrok közül néhány, ha falha volt vésvé, ki lett onnan véve és a legnagyobb gondal megszépítve” (= „Poniektoře z týchto sôch, ak boli vtesané do steny, boli odtial vybraté a s najvâčšou starostlivostou skráslené”). A latin eredeti ezzel szemben arról szól, hogy „maga a fürdőhelyiség — ipsium balneum — belül be van fedve (incrustatum) és ki van rakva (v. terítve: stratum) márvány emléktáblákkal (monumentis), amelyek azelőtt templomokban voltak elhelyezve, de amelyekről, ha képek voltak beléjük vésvé, ezeket lefaragták (resectis, ti. imaginibus, ... si quae insculptae fuerunt), s az egész művet átcsiszolták (toto opere perpolito).” Így már érthető, s megfelel a valóságnak is. Az epítáfiumokon levő dombornűveket — az eltemetett nagyságok képmásait vagy címereit — lefaragták vagy összezúzták, az így nyert durva felület lecsiszolták, hogy a fürdőmedence köré rakják akár padozatul, akár a falak bizonyos magasságig történő borításául.

Nem fér bele egy könyvismertetés kereteibe, hogy az egész fordítást egybevessem WERNHER latin szövegével. Az eddigi elemzett helyek is mutatják a horatiusi szabály érvényét: „Nonum prematur in annum”. Ha a kiadó megtartotta volna, alkalmat adott volna és időt a szaklektoroknak, a kézirat alaposabb áttanulmányozására és korrigálására. E tekintetben a fentebb említett magyar fordítás is hasznos segédeszköznek bizonyulhatott volna.

VIDA TIVADAR

TARTALOM

<i>Csapodi Csaba</i> : XIII. századi magyarországi Psalterium Wolfenbüttelben	231
<i>F. Csanak Dóra</i> : A Ratio Educationis és az iskolai újságok	243
<i>D. Szemző Piroska</i> : Jókai kiadói pere élete alkonyán	262
<i>Markovits Györgyi</i> : Az emigráns „Diogenes”	279
<i>József Farkas</i> : Einige Fragen der frühen ungarischen antifaschistischen Publizistik am Anfang der zwanziger Jahren	289
Dersi Tamás : Sajtó és irodalom a felszabadulás utáni években	294

KÖZLEMÉNYEK

<i>Haiman György</i> : Tegdi Pap Sámuel betűmintája és a Tótfalusi-mátrixok sorsa	300
<i>Petrovich Ede</i> : Klimó püspök levelezéséből	305
<i>Kovács József László</i> : Egy szabadkőműves emlékkönyv magyar bejegyzői.....	309
<i>Fülöp Géza</i> : Skublics Károly és Zala megye Könyvtára	313
<i>Batári Gyula</i> : Az Egri Hétilapok c. hirdetési folyóirat.....	321
<i>Simon József</i> : Székelyföldi unitárius iratok Sopron megyében	324
<i>Tasi József</i> : Egy Rippl-Rónay József által készített könyvborító története	324

FIGYELŐ

V. A.: Codices Manuscripti	329
<i>Csúry István</i> : Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve	329
<i>Bónis György</i> : Repertorium Fontium Historiae Medii Aevi	333
<i>Barlay Ó. Szabolcs</i> : A Diruta-kutatás mai állása	334
<i>Vizkelety András</i> : A Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottság működéséről 1974–1975-ben	338

SZEMLE

A „Magyar kódexek” elnevezésű gyűjtemény. Bp. 1973. (<i>V. Kovács Sándor</i>) ..	341
Kurrens külföldi periodikus kiadványok jegyzéke. Bp. 1973. (<i>Kókay György</i>) ...	342
A Debreceni Néplap repertórium. 1944–1945 (<i>k. gy.</i>)	342
Scheiber Sándor: Folklor és tárgytörténet I–II. Bp. 1974. (<i>Dán Róbert</i>)	343
Locke, John: Levél a vallási türelemről. Bev. Mátrai László. (<i>Dán Róbert</i>) ...	344
Barnett, R. D.: Catalogue of the permanent and Loan Collections of the Jewish Museum London. London–New York 1974. (<i>Scheiber Sándor</i>)	345
Dokoupil, Vladislav: Počátky brněnského knihtisku. Brno 1974. (<i>Borsa Gedeon</i>)	346
Wernher, Juraj: O podivu hodných vodách Uhorska. Osveta 1974. (<i>Vida Tivadar</i>)	348

SOMMAIRE

<i>Csaba Csapodi</i> : Un Psalterium de Hongrie du XIII ^e siècle, à Wolfenbüttel	231
<i>Dóra F. Csanak</i> : La Ratio Educationis et les journaux d'école	243
<i>Piroska D. Szemző</i> : Le procès d'éditeur de Jókai au déclin de sa vie	262
<i>Györgyi Markovits</i> : «Diogenes» l'émigré	279
<i>Farkas József</i> : Einige Fragen der frühen ungarischen antifaschistischen Publizistik am Anfang der zwanziger Jahre	289
Tamás Dersi : Presse et littérature aux années d'après la libération	294

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>György Haiman</i> : La matrice de Sámuel Telegdi Pap et le sort des matrices de Tótfalusi	300
<i>Ede Petrovich</i> : De la correspondance de l'évêque Klimó	305
<i>József László Kovács</i> : Les signataires hongrois d'un album de franc-maçons	309
<i>Géza Fülöp</i> : Károly Skublics et la Bibliothèque du comitat Zala	313
<i>Gyula Batári</i> : La revue d'annonces, intitulée «Egri Hétilapok»	321
<i>József Simon</i> : Des écrits unitariens provenant du pays des Sicules, au comitat Sopron	324
<i>József Tasi</i> : L'histoire d'une couverture de livre faite par József Rippl-Rónai	324

CHRONIQUE

<i>A. V.</i> : Codices Manuscripti	329
<i>István Csűry</i> : L'Annuaire de la Bibliothèque Nationale Széchényi	329
<i>György Bónis</i> : Repertorium Fontium Historiae Medii Aevi	333
<i>Szabolcs Barlay Ö.</i> : L'état actuel de la recherche de Diruta	334
<i>András Vízkelety</i> : Sur l'activité du Comité de Travail de l'Histoire de Livre et de Bibliographie en 1974 et 1975	338

REVUE

Le recueil intitulé «Magyar kódexek» (Des codex hongrois) Budapest, 1973 (<i>Sándor V. Kovács</i>)	341
Répertoire des publications périodiques courants à l'étranger. Budapest, 1973 (<i>György Kókay</i>)	342
Le répertoire de Debreceni Néplap (Journal Populaire de Debrecen) 1944—1945. (<i>k. gy.</i>)	
<i>Sándor Scheiber</i> : Folklore et histoire d'objet. Vols I—II. Budapest, 1974 (<i>Róbert Dán</i>)	343
<i>John Locke</i> : Levél a vallási türelemről. (Lettre sur la tolérance en religion.) Intr. <i>László Mátrai</i> . (<i>Róbert Dán</i>)	344
<i>R. D., Barnett</i> : Catalogue of the permanent and Loan Collections of the Jewish Museum London. London—New York 1974. (<i>Sándor Scheiber</i>)	345
<i>Vladislav Dokoupil</i> : Počátky brněnského knihtisku. Brno 1974. (<i>Gedeon Borsa</i>)	346
<i>Juraj Wernher</i> : O podivu hodných vodách Uhorska. Osveta 1974. (<i>Tivadár Vida</i>)	348